

EOC
EUROASIAN
ONLINE
CONFERENCES

GERMANY

CONFERENCE

**INTERNATIONAL CONFERENCE ON
SCIENCE, ENGINEERING AND
TECHNOLOGY**

Google Scholar

zenodo

OpenAIRE

doi = digital object
identifier

eoconf.com - from 2024

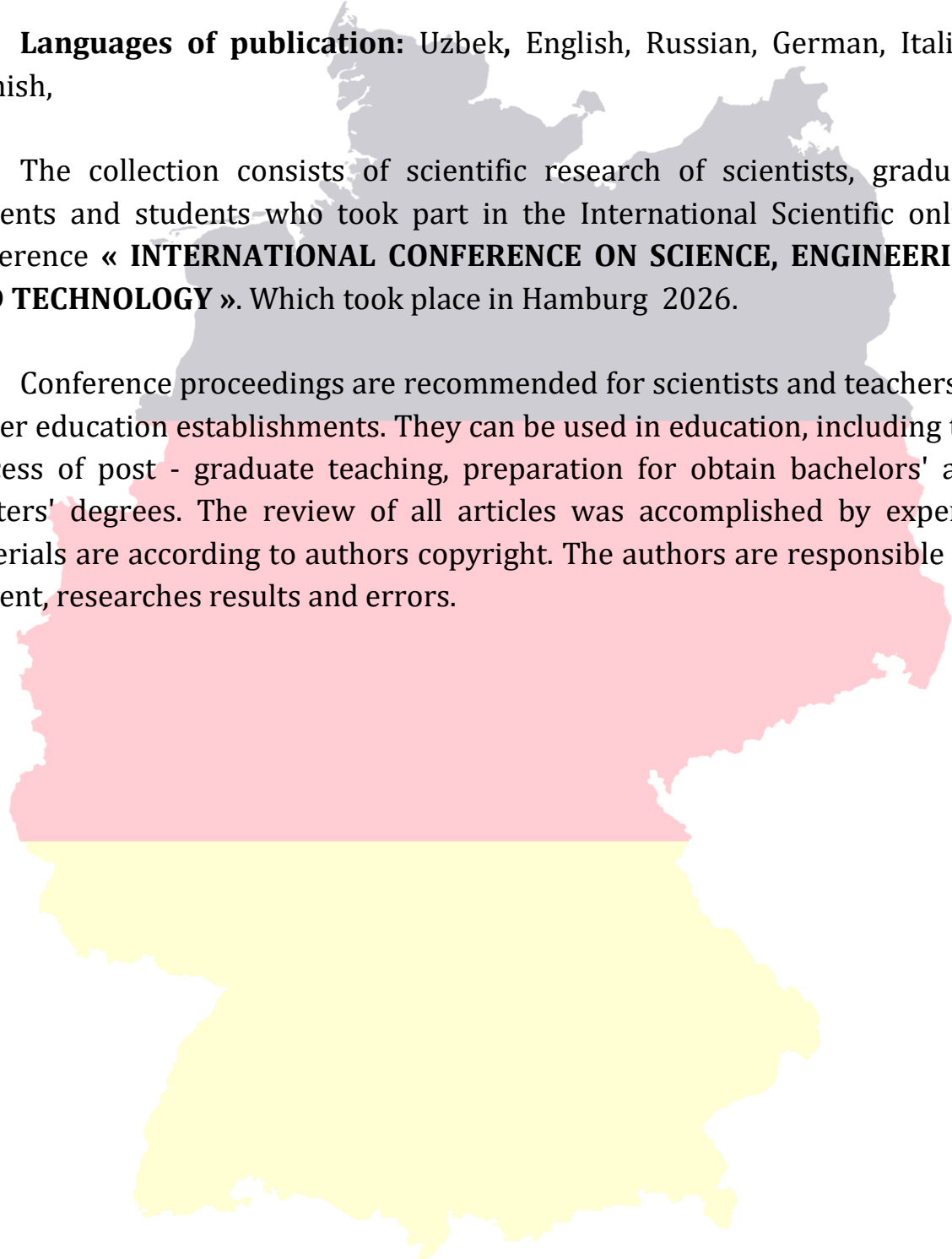

INTERNATIONAL CONFERENCE ON SCIENCE, ENGINEERING AND TECHNOLOGY:
a collection scientific works of the International scientific conference –
Hamburg, Germany, 2026 Issue 5

Languages of publication: Uzbek, English, Russian, German, Italian,
Spanish,

The collection consists of scientific research of scientists, graduate students and students who took part in the International Scientific online conference « **INTERNATIONAL CONFERENCE ON SCIENCE, ENGINEERING AND TECHNOLOGY** ». Which took place in Hamburg 2026.

Conference proceedings are recommended for scientists and teachers in higher education establishments. They can be used in education, including the process of post - graduate teaching, preparation for obtain bachelors' and masters' degrees. The review of all articles was accomplished by experts, materials are according to authors copyright. The authors are responsible for content, researches results and errors.

SHARQ MUTAFAKKIRLARINING FALSAFIY QARASHLARI

Sattarova Sarvinoz San'atbek qizi

Andijon davlat pedagogika instituti,
Pedagogika fakulteti,
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada sharq allomalarining falsafiy qarashlari, ularning inson, jamiyat va borliq haqidagi fikrlari tahlil qilinadi. Xususan, Sharq mutafakkirlarining ilm-fan, axloq, mana'viyat va komil inson konsepsiyasiga oid qarashlari yoritib beriladi. Maqolada Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy kabi allomalarning falsafiy merosi asosida tahlillar olib boriladi. Shuningdek, ularning qarashlarining bugungi kundagi ahamiyati ochib berilib, zamonaviy jamiyat taraqqiyotidagi o'rni baholanadi.

Kalit so'zlar: sharq falsafasi, sharq allomalari, falsafiy qarashlar, komil inson, ma'naviyat, axloq, jamiyat, borliq, ilm-fan, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy.

Аннотация. В данной статье анализируются философские взгляды восточных мыслителей, их идеи о человеке, обществе и бытии. Особое внимание уделяется взглядом на науку, нравственность, духовность и концепцию совершенного человека. В статье проводится анализ философского наследия Фарабий, ибн Сина, Алишер Наваи. Также раскрывается значение их идей в современном обществе и оценивается их роль в развитии цивилизации.

Ключевые слова: Восточная философия, восточные мыслители, философские взгляды, совершенный человек, духовность, нравственность, общество, бытие, наука, Фараби, ибн Сина Алишер Наваи.

Annotation: This article analyzes the philosophical views of Eastern scholars, focusing on their ideas about human beings, society, and existence. Special attention is given to their perspectives on science, ethics, spirituality, and the concept of the perfect human. The paper examines the philosophical heritage of Farabi, ibn Sina, Alisher Navai. It also highlights the relevance of their ideas in the modern world and evaluates their role in the development of society.

Keywords: Eastern philosophy, Eastern scholars, philosophical views, perfect human, spirituality, ethics, society, existence, science, Farabi, ibn Sina, Alisher Navai.

Kirish.

Sharq mutafakkirlari, xususan Al-Farobiy, Alisher Navoiy va Abu Ali ibn Sino, o'z asarlarida inson, jamiyat va axloqiy qadriyatlar haqida chuqur fikrlar bildirganlar. Ularning ijtimoiy-falsafiy qarashlari nafaqat o'z zamonida, balki hozirgi kunda ham dolzarb ahamiyatga ega. Ushbu mutafakkirlar insoniyat tarixida bilim va tafakkur rivojlanishiga kata hissa qo'shganlar.

Asosiy qism.

Al-Farobiyning asosiy falsafiy qarashlari:

Metafizika va birinchi sabab tushunchasi: Al-Farobiy Aristotel g'oyalari asosida qurilgan. U iearxik kosmologiyani taklif qildi, unda koinot ko'pincha Xudo bilan aniqlangan yagona, o'zgarmas birinchi sababdan kelib chiqadi. Bu birinchi sabab butun mavjudlik va aqlning manbai. Emanatsiya jarayoni orqali moddiy dunyoga olib boradigan turli darajadagi aql va samoviy sohalar hosil bo'ladi.

Siyosiy Falsafa: Al-Farobiy o'zining "Al-Madina al-Fadila" (fazilatli shahar) asarida tasvirlagan ideal davlat haqidagi g'oyalari bilan tanilgan. U bir faylasuf-podshoh tomonidan boshqariladi bir jamiyat nazarda tutilgan, Respublikasida Platon tushunchasiga o'xshash. Al-Farobiyning fikricha, ideal hukmdor xalqni fazilat va baxt sari yetaklash uchun falsafiy donolikka ham, bashoratli fazilatlarga ham ega bo'lishi kerak. Davlatning pirovard maqsadi o'z fuqarolariga haqiqiy baxtga erishishda yordam berishdir, bu Al-Farobiy uchun intellektual va ma'naviy kamolotga erishishni anglatardi.

Epistemologiya va mantiq: Al-Farobiy mantiqqa kata hissa qo'shdi, uni to'g'ri fikrlash va dunyoni tushunish vositasi sifatida ko'rdi. U Islom dunyosida Aristotel mantiq'ini yetkazish va kengaytirishda muhim ro'l o'ynadi. Uning mantiq bo'yicha asarlari Islom falsafasida o'quv dasturini shakllantirishga yordam berdi va keyinchalik o'rta asrlarda Yevropada ta'sir ko'rsatdi. Al-Farobiy bilim sezgi idroki, tasavvur va aqlning kombinatsiyasi orqali olinadi va bilimning eng yuqori shakli: intellectual sezgi bilan yakunlanadi, deb ishongan. [1.185-226-bet]

Abu Ali ibn Sino O'rta asrlar madaniyati daholari qatoriga kiradi, ularni o'z ruhiyati, kuchi qomusiy aqli, ilmiy-falsafiy intilishlari va talablari bilan uyg'onish davrining buyuk mutafakkirlari bilan qiyoslash mumkin. Ularning asarlarida ilmiy teranlik, tabiatni o'rganishdagi tajribaga asoslangan ijodiy yechim, falsafiy tahlil kengligi, mehnatkash inson manfaati haqida qayg'urish chuqur va uzviy bog'liqligi ko'zga tashlanadi. Ko'p tomli qomusiy "Shifo" hamda mashhur 5 kitobdan iborat "Tib qonunlari" asarlari buning yaqqol isbotidir. O'z asarlarida mantiqiy madaniyat yutuqlarini umumlashtirib hamda ularni o'zining shaxsiy yangiliklari bilan to'ldirilgan holda, Ibn Sino YUNESKOning Bosh konferensiyasini XX sessiyasi qarorida ko'rsatib o'tilganidek, falsafa, mantiq, tibbiyot, tabiatshunoslik, sotsiologiya, adabiyotshunoslik, tilshunoslik she'riyati rivojlanishiga o'zining ulkan hissasini qo'shib, dunyoning barcha mamlakatlarda ilm-fan taraqqiy etishiga kata ta'sir o'tkazgan.

Ibn Sino davridan keyin 10 asr vaqt o'tdi. Bu davr ichida falsafa va ilm-fan oldinga salmoqli qadam tashladi: falsafaning yuqori shakli-dialektik va tarixiy materialism vujudga keldi, fan atom sirini ocha oldi, hamda uning kuchini insonga xizmat qilishiga erisha oldi. Barcha tirik jonzoatlarni maqsadli ravishda boshqarish imkonini beradigan irsiyat kodi topildi. Biologiya jonsizdan jonlini sintez qilish bo'sag'asida turibdi, tabobatda profilaktika va kasallikni davolashning o'ta yangicha uslublari va nazariyasi ishlab chiqildi, kosmik parvozlar oddiy hodisaga aylandi va boshqa

ko'plab inson ongi shu tariqa rivojlandi. Bugungi kunda Ibn Sinoning qarashlaridagi ko'plab narsalar zamonaviy tushunchalarga hamohangligi va dolzarbligi bilan ajralib turadi. Uning g'oyalari zamonaviy ilmiy bilimlar xazinasiga ham kiritilmoqda. Uning olamning abadiyligi hamda materiya buzulmasligini ta'minlovchi atributlar haqidagi g'oyalari, tabiiy qonuniyat, hodisalarning sababli bog'liqligi va umumiy o'zgaruvchanligi, olamni anglash va boshqa g'oyalari bunga misoldir.

Yana bir allomalardan biri hazrat mir Alisher Navoiy hisoblanadi. Navoiy falsafasining uning inson haqidagi fikrlarini, estetik g'oyalarini, borliq haqidagi fikrlarini anglash bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir. Navoiyning mutlaq borliq mavjudligini tan olib, uni zamon va makon nuqtai nazaridan cheksiz deb izohlaydi. Borliqni avvali va oxiri yo'q, deb hisoblaydi. "Hayrat ul-abror" asarida Navoiy mutlaq borliqqa shunday ta'rif beradi:

Ey senga mabdada abaddek azal,
Zot-I qadimning abadiy, lam yazal.
Ne bo'lub avvalda bidoyat senga,
Ne kelib ohirda nihoyat senga[1: 13-14].

Ushbu asarda Navoiy azal va abadning nisbiyligi haqida mantiqiy xulosa chiqaradi. Makonning to'liqlik va bo'shliqdan iborat, iborat deb hisoblaydi. Mutlaq borliq esa ikki qismni ichiga oladi: "Ne anga zamonu makon ihtimoli, ne zamonu makonu andin xoli. Ne balo aning yeridur, ne malo, ammo ham xalo-vu ham malo andin to'la"[1;17]

Mutlaq borliqning asosiy xususiyatlaridan birini Navoiy nuqtai nazaridan zotning vojibligini, ya'ni obyektivlik g'oyasini ilgari suradi. Bu borliq insonga ta'siri bo'lmaydi, u bor bo'lgan va bor bo'ladi. Nisbiy borliqni esa olim borliqqa qaram deb ko'radi. Mutlaq borliq ta'sirida nisbiy borliq bor bo'ladi, yoki, aksincha yo'q bo'lishi mumkin. Lekin nisbiy borliq mutlaq borliqqa hech qanday ta'sir o'tkazolmaydi.

"Mahbub ul-qulub" asarida Alisher Navoiy odam va odamiylik haqida, chin insoniy fazilatlar to'g'risida asrlar mobaynida xalq tajribasi va bilimi haqida yig'ilgan fikrlarni bayon etadi. Ushbu asarda shoir o'zining ijtimoiy g'oyalarini ilgari suradi, chuqurlashtiradi, yangi dalillar bilan isbotlaydi. Navoiy inson ma'naviy dunyosini boyitish uchun, eng avvalo, o'zini anglashi zarur deb hisoblaydi. Ushbu yo'lda quyidagi amallarga bo'ysunishi lozim: birinchidan, nafsiy quvvatlarni ma'naviy quvvatlarga bo'sundirilishi; ikkinchidan, ilm olishi va hunar egallashi; uchinchidan, ilm, hunar, mol-dunyosini ezgulikka yo'naltirishi; to'rtinchidan, ko'nglini insondagi go'zallik bilan boy ettirishi.

Navoiy "Mahbub ul-qulub"ning birinchi qismida siyosat falsafasi, podshohlar siyosati haqida fikr yuritadi. Alloma bu asarida zolim va johil podshohlarni, vazirlarni el, ulus boshiga kelgan balo, ofat deb tanqid qiladi. U odil podshohni ko'zguna, zolim, johil va fosiq podshohni esa shu ko'zguning orqasiga o'xshatadi.

“Ul (odil podshoh) yorug’ subh bu(zolim johil podshoh) aning qorong’u kechadir. Zulm aning ko’ngliga marg’ub (yoqimli) va fisq aning xotirig’a mahbub... Obod joylar aning zulmidan vayrona”. Zolim va johil podshohning noshoyishta – yomon ishlari o’ziga yaxshi ko’rinadi, el ma’qul, yaxshi degan ishlarni u ma’yub (aybli) deb tark etadi. Zolim podshoh o’ziga ko’p xizmat qilganlarni kichik bir xatosi uchun xizmatlarini yo’qqa chiqaradi.

Xulosa.

Xulosa o’rnida aytish mumkinki, Farobiyning ijtimoiy adolat va ideal jamiyat haqidagi orzulari, Ibn Sinoning borliq va insoniyat aql-zakovatiga bo’lgan yuksak ishonchi hamda Alisher Navoiyning komil inson va yuksak gumanizm g’oyalari bir nuqtada birlashadi. Bu insonni ulug’lashdir. Ushbu mutafakkirlar Sharq Uyg’onish davrining falsafasi nafaqat o’z davri, balki zamonaviy ilm-fan va axloq tamoyillari uchun ham mustahkam poydevor bo’lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Fehrulloh T “ Al-Farobiyga nisbat berilgan yangi platonik asar: Risole fi’lilmi’l-ilohiy”, “Divan ilmi tadqiqoti”, 2006-yil, 20-son: 185-126.
2. Abu Ali ibn Sino. “Al-ishorat va at-tanbihot”(Nasriddin at-Tusiy sharhi) Qohira 1365, - B 338.
3. Alisher Navoiy. Hayrat ul-abror.Mukammal asarlar to’plami. Yigirma tomlik.7 tom. –T. Fan. 1991.
4. Komilov N. Tasavvuf.- T. Movarounnahr- O’zbekiston. 2009.